

ZLOUPOTREBA MOĆI, TIJELA I SAVJESTI U CRKVI
V. COLLOQUIUM THEOLOGICUM HRVATSKE SEKCIJE
EUROPSKOG DRUŠTVA ZA KATOLIČKU TEOLOGIJU
ZAGREB, 7. listopada 2023.

Tomislav KOVAČ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 5, 10 000 Zagreb
tomislavkovac204@gmail.com

Peti teološki kolokvij (V. *Colloquium theologicum*) u organizaciji Hrvatske sekcije Europskog društva za katoličku teologiju (HS – HDKT) održan je u subotu 7. listopada 2023. godine na privremenoj lokaciji Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (KBF) Sveučilišta u Zagrebu (Voćarska 106, Zagreb) pod naslovom *Zloupotreba moći, tijela i savjesti u Crkvi*. Nazočne sudionike pozdravili su prof. dr. sc. Ana Thea Filipović, predsjednica Hrvatske sekcije EDKT-a i pročelnica Katedre religijske pedagogije i katehetike KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, te prof. dr. sc. Josip Šimunović, dekan KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, koji je ujedno i otvorio kolokvij zajedničkom molitvom.

U svojoj uvodnoj riječi prof. dr. sc. Filipović rekla je kako Hrvatska sekcija EDKT-a svake godine nastoji organizirati kolokvij o aktualnoj temi za Crkvu (prošlogodišnja tema bila je posvećena sinodalnosti). Profesorica Filipović istaknula je aktualnost i ozbiljnost ovogodišnje teme, povezujući je s prvim zasjedanjem XVI. opće redovne skupštine Biskupske sinode posvećene *sinodalnosti Crkve*, koja se upravo tih dana (od 4. do 28. listopada 2023.) održavala u Vatikanu. Podsjetila je kako sinodski radni dokument na temelju izvješća kontinentalne faze sinode otvoreno kaže: »U mnogim su krajevima Crkve duboko pogođene krizom uzrokovanom raznim oblicima zlostavljanja poput spolnog zlostavljanja, zloupotrebe moći i savjesti, ekonomskog i institucionalnog zlostavljanja. To su otvorene rane s čijim se posljedicama tek valja do kraja suočiti. S traženjem oprostata od žrtava trpljenja koje je prouzročila Crkva mora

se združiti zalaganje oko obraćenja i reforme kako bi se izbjeglo da se slične situacije događaju u budućnosti« (*Instrumentum laboris*, br. 4). Isti dokument na drugom mjestu govori o »sablazni zlostavljanja« i obvezi skrbi za žrtve kao o djelu pravde.

U nastavku profesorica Filipović je rekla: »Mislimo da kao teološko društvo moramo govoriti i o ovim temama, kako god one bile mučne i osjetljive. Zloupotreba autoriteta i moći koja se izražava u raznim oblicima nasilja (psihičkog, duhovnog, seksualnog, ekonomskog, institucionalnog itd.) događa se u svim zajednicama i društvima i nije nešto specifično katoličko. No, neka obilježja katoličanstva pogoduju zlostavljanju. To je primjerice strogo vertikalna struktura vlasti u kojoj nije predviđena kontrola vlasti odozdo, na nižim razinama, iz baze. Katolička crkva je vrlo normirana institucija i institucija koja normira. U uobičajenom hijerarhijskom shvaćanju Crkve njezini glavni predstavnici su biskupi i svećenici. Tradicionalni katolički vjernici teže autoritetu koji idealiziraju. Od katoličkog crkvenog službenika očekuje se da bude savršen i trajan moralni uzor, što ga može zvesti pa se pokazuje moralnijim nego što on to zaista jest. Magično djelovanje autoriteta i moći ponekad čini da ljudi često dugo ne primjećuju zloupotrebu moći, tijela i savjesti. Institucionalno prikrivanje nasilja živi od toga što o njemu nitko ne govori. Sve dok je zloupotreba tabu, svi se prave kao da ona ne postoji. Slučajevi zlostavljanja u Crkvi ukazuju i na strukturu koja podržava tabuiziranje nasilja.

U povijesti kršćanstva norme koje su se odnosile na područje seksualnosti često su bile idealizirane i apsolutizirane, gotovo da su zamjenjivale samu vrijednost seksualnosti kao dara i zadatka, koji zahtijeva kulturu i oblikovanje u skladu s odabranim načinom života.

Iskazi žrtava seksualnog nasilja pretrpljenog od strane crkvenih službenika pokazuju da seksualnom zlostavljanju obično prethodi ono duševno i duhovno. Dušobrižnički odnosi i grupne konstelacije uvijek su obilježeni odnosima moći i zato mogu biti zloupotrijebljeni. Zloupotreba duhovne moći događa se onda kada se odnos osobe s Bogom instrumentalizira za vlastite ciljeve i potrebe duhovnika. Zato je dušobrižnički odnos nužno kritički propitivati kroz razgovore, superviziju i kritička pitanja o granici između duhovnog praćenja i zadiranja u savjest i napada na intimu osoba. Pastoralni odnos i duhovnu pomoć uvijek valja shvaćati kao potporu rastu i zrelosti vjere, čiji je subjekt ponajprije sama osoba. Zato je unaprjeđivanje teološkog znanja, vjerske i liturgijske zrelosti te duhovne samostalnosti vjernika ujedno prevencija protiv duhovnog zlostavljanja. Duhovno zlostavljanje do sada je većinom istraživano u duhovnim i redovničkim zajednicama, ali ga treba proširiti na sve vrste

pastoralnog odnosa i vodstva, a posebno u kontekstu sakramenta pomirenja«, zaključila je profesorica Filipović u svojem uvodnom obraćanju.

Na kolokviju su održana četiri predavanja, koja su bila podijeljena u dvije sesije. Prvu sesiju moderirala je prof. dr. sc. Ana Thea Filipović, a drugu sesiju izv. prof. dr. sc. Tomislav Kovač, potpredsjednik Hrvatske sekcije EDKT-a i pročelnik Katedre fundamentalne teologije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu.

Prvo predavanje održao je prof. dr. sc. Tonči Matulić, pročelnik Katedre moralne teologije Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U tom predavanju naslovljenom *Fenomen seksualnog zlostavljanja u Crkvi – od zataškavanja do priznanja i zaštite žrtava* profesor Matulić je podsjetio kako je Isus Krist jedini posrednik spasenja, na kojeg se Crkva treba ugledati i koji je korektiv svakom kršćaninu, naročito svećeniku u njegovoj službi i poslanju. Iz te perspektive treba prosuđivati obnašanje svećeničke službe i njezine moguće zloupotrebe. Glavni uzrok te zloupotrebe predavač vidi u klerikalizmu i hijerarhizmu Crkve, koja i svećenika i crkvenu instituciju postavlja na nedodirljivu razinu, koja proizvoljno djeluje i nema potrebe odgovarati za svoje djelovanje ni pred vjernicima ni pred svijetom. Predavač je zatim ukazao na nekoliko primjera kako se Crkva suočila sa seksualnim zlostavljanjima u različitim zemljama svijeta, naročito u Sjedinjenim Američkim Državama (Bostonska nadbiskupija) i u Čileu. Osvrnuo se i na reagiranja poslijekoncilskih papa na tu temu, naročito na pozitivan, premda u nekim segmentima dvojbena, iskorak Benedikta XVI., te je ukazao da papa Franjo nastavlja put svojih prethodnika. Podsjetio je da zataškavanje seksualnih zlostavljanja u Crkvi od strane crkvene hijerarhije, na lokalnim i svjetskim nivoima, te zanemarivanje nepravde i patnje koja je nanesena žrtvama, predstavlja nedopustiv skandal za cijelu Crkvu i katoličke vjernike, skandal s kojim se Crkva treba i zakonski-pravno nositi. U svom zaključku predavač je pozvao sve članove Crkve na obraćenje srdaca i na dosljedniji život po evanđelju.

Drugo predavanje, koje je održala doc. dr. sc. Martina Ana Begić, OP, s Katedre moralne teologije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu bilo je naslovljeno *Odnos Crkve prema tijelu i seksualnosti: potiskivanje i dvostruki moral*. Profesorica Begić najprije je ukazala na razliku između seksualnosti, koja je prije svega vezana uz biološku, prema tome, nagonsku strukturu čovjeka, i spolnosti, koja seksualnost postavlja u puno širi okvir čovjekova života. Spomenula je različite načine kako je Crkva govorila o seksualnosti u svojoj povijesti: od idealiziranja čistoće radi kraljevstva Božjeg, preko dualističko-manihejskog pristupa koji strogo razdvaja duh od tijela te stoljetnog demoniziranja tijela i promatranja spolnosti isključivo kroz vid grešnosti, sve do cjelovitijeg pri-

stupa tjelesnosti, za što se danas zalaže Katolička crkva i moralna teologija. U kršćanskoj antropologiji potrebno je ponovno osvijestiti važnost tijela da bi se čovjeka ozbiljno shvatilo i kao tjelesno biće: »Čovjek nema tijelo, čovjek jest tijelo«, naglasila je predavačica. U zaključku je dodala da, premda pitanje čovjekove seksualnosti ulazi u moralnu teologiju, o njemu se ne smije moralizirati, nego čovjeka treba nastojati razumjeti i s pažnjom upućivati na zdravije shvaćanje i življenje seksualnosti.

Nakon pauze u drugoj sesiji najprije je predavanje održao doc. dr. sc. Ante Bekavac, OFM, također s Katedre moralne teologije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu. U predavanju naslovljenom *Moć u dušobrižničkom djelovanju i duhovno zlostavljanje* docent Bekavac naglasio je teološku i sakramentalnu dimenziju dušobrižništva kao temelj svakog autentičnoga crkvenog dušobrižništva. Božje djelovanje u sakramentima Crkve, u kojima Isus Krist ima nezaobilaznu posredničku milosnu ulogu, mora biti polazište svakog djelovanja crkvenog službenika, naročito na duhovnom planu. Svoj duhovni autoritet svećenik dobiva od Krista i Crkve i zato ga ne smije zloupotrijebiti u duhovne ili bilo koje druge svrhe. Skandal seksualnih zlostavljanja u Crkvi poziv je svim kršćanima, naročito svećenicima, da svoj život usklade sa zahtjevima evanđelja, zaključio je predavač.

Zadnje predavanje naslovljeno *Ali sada, sestro moja, šuti...!*« (2 Sam 13,20). (De)Tabuizacija strukturnog i osobnog nasilja nad redovnicama održala je dr. sc. Jadranka Rebeka Anić, znanstvena savjetnica na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar iz područnog centara u Splitu. U sustavnom i preglednom predavanju dr. Anić je, na temelju znanstvenih istraživanja, prikazala razne primjere zlostavljanja redovnica diljem svijeta, naročito u Indiji, Africi a dijelom i u Europi. Ta su zlostavljanja često povezana s ekonomskim siromaštvom iz kojeg dolaze redovnice i u kojem žive redovničke zajednice u nekim zemljama, a koje pojedini biskupi i svećenici iskorištavaju kako bi redovnice držali u ekonomskoj ovisnosti koja ponekad vodi i do seksualnog iskorištavanja. Isto tako, na temelju istraživanja predavačica je pokazala strukturalne mehanizme seksualnog zlostavljanja redovnica, primjerice, kroz zloupotrebu crkvenog autoriteta (svećenika, biskupa, redovnika), nametnutog imperativa (često od vlastitih poglavarica) da redovnice o svojem zlostavljanju šute, da ih se duhovno zavodi pod izlikom mističnog erotizma itd. Dotaknute su i traumatične posljedice zlostavljanja, zbog kojih su mnoge redovnice bile primorane napustiti redovnički život, ostajući prepuštene same sebi, često bez ikakve podrške svoje redovničke zajednice i okoline. Predavačica je istaknula kako u nekim zemljama, tako i u Hrvatskoj, ne postoje istraživanja o duhovnom i fizičkom

zlostavljanju redovnica ili ih se izbjegava provesti, jer ne postoji želja nadležnih institucija za sučeljavanje s tim fenomenom.

Nakon svake sesije predavanja upriličeno je vrijeme otvorene i plodonošne rasprave od dvadesetak minuta. Poslije druge sesije održan je rad u grupama, koji je moderirala izv. prof. dr. sc. Nedjeljka Valerija Kovač s Katedre dogmatske teologije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu. Sudionici skupa podijelili su se u četiri grupe i kroz trideset minuta raspravljali o temi kolokvija na temelju dvaju motivacijskih pitanja: 1) Koja pitanja su se pobudila u vama dok ste slušali prethodna izlaganja? 2) Što je potrebno učiniti protiv zloupotrebe moći, tijela i savjesti kako bismo više postali Crkva kao siguran prostor?

Poslije grupnog rada uslijedila su izvješća koja su podnijeli zapisničari pojedinih skupina: dr. sc. Ivan Pleše, OCD, s Katedre ekumenske teologije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, Valentina Peršun, diplomirana teologinja i vjeroučiteljica, dr. sc. Anamarija Raffai, teologinja i mirotvorna aktivistica, te Željka Bačurin, studentica treće godine Filozofsko-teološkog studija KBF-a Sveučilišta u Zagrebu.

U izvješćima su se mogla čuti sljedeća razmišljanja i prijedlozi: odnos prema moći proizlazi već iz odgoja u obitelji; zloupotreba moći nije samo katolički, nego također opće kršćanski, religijski i širi društveni fenomen; manipulacija moći obično je dugotrajan proces koji u crkvenom kontekstu često proizlazi iz idealizirane slike svećenika i Crkve, kojima se daje prednost pred ljudskim dostojanstvom žrtve zlostavljanja. Nakon opsega skandala o seksualnim zlostavljanjima unutar Katoličke crkve nameće se pitanje kako sačuvati ili ponovno steći povjerenje u Crkvu i kršćansku poruku? Istaknuto je kako je jedan od načina prevencije zlostavljanja u Crkvi razvijanje *kulture dijaloga*, koja neće ostati na razini teorije, nego uistinu biti vježbana i ostvarivana u praksi, a kultura dijaloga, osim sposobnosti susretanja, slušanja i uvažavanja drugoga, pretpostavlja također i ravnopravnost sugovornika, čega u piramidalnom i strogo hijerarhiziranom ustrojstvu Crkve uglavnom nema. Nadalje je istaknuta velika odgovornost poglavara unutar dijecezanskih i redovničkih zajednica, osobito na razini formacije svećeničkih i redovničkih kandidata, kao i u adekvatnom reagiranju na moguće pojave psihološkog ili tjelesnog nasilja. Iz odgojne perspektive važno je dobro propitati kandidate za crkvene službe čim se pojave određene sumnje u njihove psihofizičke, emocionalne i socijalne kompetencije. Isto tako, naglašeno je kako je nužno tu problematiku prije svega promatrati iz perspektive žrtve, jer crkveni pritisak kojim se žrtve redovito nastoji ušutkati zapravo predstavlja »poraz kršćanstva« i ljudskosti. Primijećeno je, također, da se unutar Crkve zlostavljača često nastoji opravdati pod krin-

kom da je »dobar« ili »simpatičan« čovjek i slično. Isto tako, žrtvi zlostavljanja u Crkvi nikada se ne smije savjetovati da »zaboravi« što joj se dogodilo jer se takvo pretrpljeno nasilje i nepravda naprosto ne mogu zaboraviti.

Raspravljalo se, također, o poznatom slovenskom umjetniku Marku Ivanu Rupniku, koji je nedavno otpušten iz isusovačkog reda zbog ozbiljnih sumnji na višegodišnje duhovno i seksualno zlostavljanje redovnica i svojih učenika. Postavilo se pitanje što učiniti s njegovim djelima, koja krase mnoge crkve i kapelice diljem svijeta i u Hrvatskoj? Treba li ta djela ukloniti ili je potrebno razlikovati i razdvajati neupitnu teološku kreativnost umjetnika od njegova životnog ponašanja?

Snažno je istaknuto da svi u Crkvi, svatko na svojoj razini, imaju odgovornost za zaštitu od zlostavljanja i da treba trajno raditi na prevenciji i zaštiti djece i mladih. Na pitanje »Kakva je Crkva koja nije kadra saslušati i uvažiti žrtvu?« odgovor je bio jednoznačan: »To je bolesna Crkva!« Postavljeno je pitanje kako se suočiti s psihičkim i fizičkim nasiljem koje postoji u nekim strukturama Crkve? Jedan od načina ozdravljenja Crkve jest i uključivanje žena u strukture vlasti u Crkvi na svim razinama. Preporučeno je također da se, gdje god je moguće, koristi ženski rod kada se oslovljavaju zanimanja koja obavlja ju žene (učiteljica, profesorica, doktorica, ministrice, radnica itd.), kako bi se u širem društvu osvijestilo osobnost i dostojanstvo žene.

Postavljena su još i sljedeća pitanja: Zašto se tek sada govori o seksualnim zlostavljanjima muškaraca i žena unutar Crkve te zašto se toliko dugo šutjelo o tome? Koji je uzrok toliko prisutnog klerikalističkog mentaliteta u Crkvi i razlog nedodirljivosti crkvenih osoba? Zašto se u Katoličkoj crkvi u pojedinim područjima susreće proporcionalno veći broj seksualnih zlostavljanja u odnosu na zlostavljanja koja se događaju izvan Crkve? Kako djeci govoriti o tim temama u sklopu vjeronauka i u obitelji? Zašto se danas mnogi svećenici više ponašaju kao menadžeri, a ne kao svećenici i duhovne osobe? Kako reformirati redovništvo i vratiti ga njegovim korijenima? Zašto je toliko malo ureda za prijavu seksualnih i drugih zlostavljanja u Crkvi i komu se javiti? Je li svećenički celibat glavni uzrok seksualnih devijacija i zlostavljanja u Crkvi?

U osobnim razgovorima moglo se čuti kako neki svećenici smatraju da se o toj temi na razini opće i domaće Crkve »previše govori«, odnosno, da bi trebalo unijeti »više svjetla i optimizma« kada se o tome raspravlja u Crkvi. Na takve opaske (koje mogu izgledati kao da umanjuju problematiku) može se replicirati da se o toj temi danas govori jer je o njoj naprosto *nužno progovoriti*, između ostaloga, zato što je desetljećima upravo zataškavana i tabuizirana unutar same Crkve. Treba biti zahvalan medijima i svjetovnim pokretima

(kao što je, na primjer, *Me too* pokret, koliko god on možda mogao biti i ideologiziran) koji su ohrabрили mnoge katoličke vjernike da javno progovore o vlastitim iskustvima crkvenog zlostavljanja. S druge strane, govoriti istinu i rehabilitirati osobe koje su često dugi niz godina bile sustavno seksualno i duhovno zlostavljane unutar Crkve, ne znači li *unijeti svjetlo* u jednu od, zasigurno, najmračnijih stranica u povijesti Crkve te vjernicima pružiti nadu da se Crkva iskreno želi suočiti s vlastitim disfunkcionalnostima kako bi ostala vjerna svojem evanđeoskom poslanju?

Primijećeno je, nadalje, da se u toj temi premalo govori o samome Bogu i Isusu Kristu te da mnogi vjernici dijele slična pitanja, ali nemaju prilike međusobno ih podijeliti. Ta tema, također, potiče da se osmisle nove metode evangelizacije i da se veća pažnja posveti formaciji duhovnih odgojitelja. Naposljetku, naglašeno je da nije dovoljno tu bolnu temu samo teoretski obrađivati, nego da bi bilo poželjno prikupiti i primjenjivati iskustva praktičnog suočavanja s njome iz drugih zemalja.

Jedna radna skupina imala je priliku čuti posebno potresno svjedočanstvo. Naime, u njoj je sudjelovala i posvjedočila jedna muška osoba koja je prije nekoliko desetljeća kao ministrant više godina bila seksualno zlostavljana od strane svoga župnika. Iako je mjesni biskup gotovo od početka bio upoznat s tim slučajem, trajno je štitiо svog svećenika i zanemarivao žrtvu. Ta osoba je prije puno godina pokrenula crkvenu sudsku parnicu, ali do dandanas nije naišla ni na razumijevanje, ni na pravnu zadovoljštinu zbog nasilja koje je pretrpjela. Naprotiv, s najviših crkvenih instancija naloženo joj je da o svemu tome šuti. Danas, kada je dotični biskup preminuo, žrtva se i dalje osjeća neshvaćena i neprihvaćena u Crkvi u kojoj, unatoč svemu, i dalje ostaje aktivan član.

Na kolokviju se moglo još čuti da je ta tematika iznimno mučna i bolna za sve članove Crkve te da se o njoj ne smije šutjeti, kako iz vjernosti prema Isusu Kristu i evanđelju tako i iz poštovanja i kršćanske sućuti prema žrtvama seksualnog i drugih zlostavljanja u Crkvi. Međutim, skandal seksualnih zlostavljanja u Crkvi ne smije se generalizirati i ne bi bilo ni istinito ni pravedno sve svećenike inkriminirati za takva zlodjela koja su, srećom, ipak relativna iznimka u Crkvi. Velika većina svećenika nastoji časno i nesebično obnašati svoju službu, u skladu s evanđeljem i naučavanjem Crkve, te su i sami zaprepasteni i užasnuti tim nedopustivim fenomenom. No, kako bi sačuvala svoju vjerodostojnost, Crkva mora doista biti dosljedna i transparentna u svom naučavanju i življenju evanđelja, odnosno, nijedan slučaj zlostavljanja u njoj ne smije se tolerirati ili strukturalno zataškavati, nego mora što prije biti riješen po civilnim i crkvenim propisima. Ljudsko dostojanstvo žrtve ima prednost

nad zaštitom reputacije crkvene institucije i njezinih službenika. Na kolokviju je također istaknuto da tema seksualnih i drugih zlostavljanja u Crkvi nije isključivo moralna nego i *ekleziološka tema*. Temeljno pitanje je kakvu Crkvu želimo u budućnosti i kako je izgraditi? Sinodalni put čini se najprimjerenijim načinom da u Crkvi doista zaživi princip »zajedništva, sudjelovanja i poslanja« svih vjernika, koji toliko ističe papa Franjo i koji je glavni lajtmotiv aktualnoj Biskupskoj sinodi o sinodalnosti. No, takva »sinodalna Crkva« u isto vrijeme zahtijeva i »sinodalno obraćenje« svih vjernika, prije svega biskupa i svećenika, da se doista cijeli narod Božji razmjerno uključi u život i poslanje Crkve, od razine savjetovanja i upravljanja do konkretnog pastoralnog djelovanja. Činjenica je da svećenici nemaju monopol na Crkvu i da je bez doprinosa vjernika laika Crkva dugoročno osuđena na propast. Što Crkva više uključi sve svoje udove u svoj život i poslanje, tim više će izbjeći razna zastranjenja, uključujući seksualna i druga zlostavljanja. Crkva treba pružiti *ozračje zdravih odnosa* u kojem će se svaka osoba osjećati dobrodošla, prihvaćena i poštovana u cijelosti svog ljudskog integriteta.

U zaključnoj riječi prof. dr. sc. Thea Filipović zahvalila je svim sudionicima i sudionicima kolokvija i onima koji su pripomogli u njegovoj organizaciji i provedbi. Rekla je da je kolokvij, na skroman ali iskren način, pobudio puno pitanja i da je važno da se o njima, u općoj i u našoj domaćoj Crkvi, nastavi razmišljati i govoriti.

Na V. *Colloquium theologicum* Hrvatske sekcije Europskog društva za katoličku teologiju ukupno je sudjelovalo oko pedeset osoba. Osim članova Društva, sudjelovali su i pojedini profesori KBF-a Sveučilišta u Zagrebu i drugih hrvatskih teoloških učilišta, studentice i studenti diplomskog i poslijediplomskog studija te poveći broj redovnika, redovnica i vjernika laika. Kolokvij je bio dobro popraćen u medijima, između ostaloga, preko portala Informativne katoličke agencije (IKA), emisije *Mir i dobro* na Hrvatskoj televiziji, u tjedniku *Glas Koncila* te u emisiji *Religijski forum* Prvog programa Hrvatskog radija. Vijest i izvješća s kolokvija prenesena su i na nekoliko internetskih stranica i portala.